

La plana del Baix Ebre-Montsià

La plana del Baix Ebre-Monstià és una de les dinou unitats de paisatge que identifica el catàleg de les Terres de l'Ebre. Analitzem els trets característics d'aquest paisatge pla, amb moltes poblacions, masos i oliveres.

Reportatge d'El Temps

La Plana del Baix Ebre-Monstià és una unitat de paisatge rural de secà ubicada just on acaba l'orografia més abrupta del vessant marítim del massís del Port. Té uns pendents suaus en direcció als principals barrancs i rieres i es caracteritza per un elevat nombre de nuclis i població. Té planes amb uns usos del sòl agrícoles en més del 80% de la superfície, en les quals predomina el conreu de l'olivera. Aquesta unitat compta amb una presència molt important de patrimoni construït, del qual cal destacar les torres de defensa i les construccions rurals de pedra seca. També té una gran riquesa de patrimoni natural, amb les oliveres, que, a part d'algunes de centenàries, conserven unes dimensions i una bellesa excepcionals.

Evolució històrica del paisatge

El paisatge de la plana del Baix Ebre-Monstià és, en gran part, pla. La seva orografia el fa altament vulnerable a ser vist des de qualsevol punt més alt. Les planes s'han de considerar, doncs, espais visualment fràgils als canvis paisatgístics que hi pugui haver.

La composició del paisatge a les extenses planes interiors ubicades entre el Port, el riu Ebre i la serra de Godall, ai-

xí com la seva dinàmica, està fortament constituïda per una matriu agrícola on, majoritàriament, hi ha conreus d'oliveres. Els camps de cereals, de farratges, d'horta, de fruita dolça, d'ametllers i de cítrics ocupen el 82% del sòl total de la unitat. Els cítrics s'han anat introduint a les zones on s'ha desenvolupat una gran xarxa de pous i on, suposadament, el perill de gelada és menor; principalment al sud-est de la plana i al centre de la unitat, alternant-se amb els conreus de secà més estables.

Durant les darreres dècades el sector agrícola ha patit algunes transformacions. A l'extrem nord s'ha produït un procés acusat d'abandonament dels cultius de secà, cosa que ha donat lloc a l'aparició de pi blanc en grans extensions, juntament amb altres espècies com el romaní, la farigola i el llenticle, una substitució que fa augmentar el risc d'incendis. També repercuteix en el procés d'abandonament de masos i casetes amb tipologia integrada al territori i lligada a les activitats agrícoles.

Els espais més inaccessibles i amb una orografia més difícil de mecanitzar es troben també en un procés d'abandonament greu i accelerat. Un altre dels signes que evidencien aquesta tendència és el deteriorament del patrimoni

de pedra seca, per la falta de manteniment.

Històricament, la distribució de conreus de regadiu i de secà es regien per una clara polarització. Els conreus de secà s'ubicaven fora de la influència dels rius de la Sénia i Ebre. Per contra, els de regadiu s'ubicaven a les terrasses de l'Ebre i a l'àrea d'influència del riu de la Sénia, on la població tenia més bon accés i disponibilitat d'aigua. Aquest fet, actualment, i gràcies a l'excavació de pous, s'ha vist reduït amb la introducció dels cítrics a la zona central de la plana, i ha quedat palès en la mida de les parcel·les, les quals són més petites a les zones típiques d'horta, és a dir, a les àrees d'influència dels rius i dels municipis.

Així mateix, les parcel·les es distribueixen amb bancals limitats per murs de pedra seca en altituds baixes o mitjanes i pendents menors al 30%. Tampoc s'ha d'oblidar la retícula formada pels lligallors, com en el cas del terme municipal de la Sénia, on es percep una clara segregació del sòl agrícola a causa d'aquesta trama.

En aquest paisatge, les activitats extractives són força destacades, ja que, com hem dit, són vistes des de molts punts ubicats per sobre de la plana. Majoritàriament, el recurs explotat és la gra-

La serra de Godall permet una visió global de la plana del Baix Ebre-Montsià. Al fons, el massís del Port.

OBSERVATORI DEL PAISATGE

va, l'extracció de la qual provoca grans alteracions topogràfiques. Amb relació a la intensificació del conreu, s'ha efectuat gràcies a l'extracció d'aigua del subsòl a partir de pous.

El relleu planer ha afavorit l'establiment de molts nuclis i casetes. Així, a la plana del Baix Ebre-Montsià hi ha set nuclis urbans estrictes: Aldover, Roquetes, Santa Bàrbara, Masdenverge, la Galera, la Sénia i Mas de Barberans. A més, hi ha els barris del Castell, el de Sant Joan del Pas, els Valentins i la Miliàna, que pertanyen a Ulldecona; també hi ha l'entitat municipal descentralitzada

de Jesús i el disseminat del Canalet; els Reguers i disseminats, i Vinallop i disseminats. Aquests últims pertanyen al terme municipal de Tortosa. Tots set municipis i els barris i disseminats esmentats sumen, aproximadament, 26.500 habitants i fan que el percentatge de sòl urbanitzat sigui superior al de la mitjana de les Terres de l'Ebre. La gran majoria de nuclis s'han desenvolupat a partir d'un camí que, antigament, unia diverses poblacions. Així, Aldover, Santa Bàrbara, Masdenverge i la Galera estan estructurats a banda i banda d'un carrer central, antigament camí.

Pel que fa a les infraestructures, la majoria de les vies de comunicació són carreteres estretes, construïdes al mateix nivell de la plana, i amb uns nusos d'enllaç entre elles molt simples. Cal tenir en compte la planificació del traçat de l'autovia A-7, ja que una infraestructura d'aquestes característiques podria traduir-se en un gran impacte visual per a la plana i un risc de pèrdua de l'harmonia donada pel conreu de l'olivera.

L'aparició de sòl industrial es registra, sobretot, al terme municipal de la Sénia. Les noves naus industrials, sumades a les ja existents, proporcionen una estampa nova allí on hi havia oliveres o espais amb garric.

Al llarg dels darrers anys, tot i no ser un procés tan acusat com a la costa, ha crescut el parc immobiliari. En aquest espai es poden distingir dos processos: l'ampliació de nuclis urbans com el de la Sénia, Santa Bàrbara i Vinallop, i l'aparició de cases unifamiliars en zones on, o bé ja n'hi havia, cas de les Crevetes i del Canalet, o bé són de nova creació, com és el cas dels Pilans i els Reguers.

Valors del paisatge

La plana del Baix Ebre-Montsià no presenta una gran quantitat de superfície protegida des del punt de vista natural i

EL MIRADOR

EL "BALCÓ DEL MONTSIÀ"

El millor mirador per observar el conjunt d'aquesta unitat es troba just en el seu límit occidental, al nucli de Mas de Barberans, a 420 m d'altitud. Les vistes permeten copsar una bona part de la plana, caracteritzada per la uniformitat del color verd de les oliveres, en la qual destaquen els nuclis urbans. La perspectiva cap al sector meridional està emmarcada per la serra

de Montsià, la vall de l'Ebre i la serra del Boix; en aquesta direcció són perfectament visibles els nuclis de Tortosa, l'Aldea i Amposta. Vers el sector nord-occidental, les vistes resten tancades pels pròxims vessants de les muntanyes del Port. La grandiositat de les vistes d'aquest mirador ha fet popular la seva denominació de "balcó del Montsià".

SABIES QUE...

CARTES DEL PAISATGE

Les cartes del paisatge són instruments de concertació d'acords entre agents d'un territori per tal de promoure accions i estratègies de millora i valoració del paisatge. Les cartes poden ser impulsades per la Generalitat de Catalunya, per les administracions locals i/o per entitats i compten amb el seguiment de l'Observatori del Paisatge, que vetlla perquè siguin coherents amb el catàleg de paisatge del seu àmbit d'actuació. Les cartes han d'incloure una diagnosi de les dinàmiques del paisatge, la definició d'objectius de qualitat paisatgística a assolir a l'àmbit de la carta i, finalment, l'elaboració d'un programa de gestió en el qual es concretin les accions específiques que han d'emprendre els diversos agents, i en el qual ha de quedar garantida la participació ciutadana. A Catalunya ja hi ha diverses cartes en desenvolupament: a l'Alt Penedès, Priorat, Berguedà, Vall de Camprodon, Alt Empordà i Lluçanès. Aquest tipus d'instrument s'ha demostrat útil també en altres països en contextos similars als nostres.

ecològic, ja que gran part del territori és agrícola. Tot i això, els valors naturals i ecològics són presents en gran part de l'espai. Hi destaquen dos espais d'interès natural (EIN): el de Secans del Montsià, que pertany a la tipologia d'espais de plana agrícola, i el dels Barrancs de Sant Antoni-Lloret-la Galera. A més, hi ha una petita part de l'EIN Serra de Godall i de l'EIN els Ports que queden dins els límits d'aquesta plana.

Entre els espais protegits a escala autonòmica n'hi ha amb valor local, com les garrigues de la Galera, o el punt on el barranc de les Foies s'uneix amb el de la Galera. És una zona on s'ha format un dels espais amb més rellevància ecològica de la plana, les foies, que es caracteritzen per ser zones baixes i argiloses on s'acumula l'aigua de manera permanent.

Pràcticament al límit entre Catalunya i el País Valencià, tocant al riu de la Sénia, es localitza el xop del barri del Castell, al municipi d'Ulldecona, catalogat com a arbre monumental per la Generalitat de Catalunya.

En aquesta unitat hi ha una gran superfície d'oliveres que és considerada

potencialment connectora, ja que té importància ecològica per a l'alimentació i la dispersió de l'àliga cuabarrada. A més, és l'espai més homogeni amb olivera de totes les Terres de l'Ebre, dotat de gran interès cultural, paisatgístic i ecològic. Aquesta superfície és la que resta entre el Port i el canal de Xerta-Sénia. La resta de superfície agrícola també té valor ecològic, ja que els arbres de fruita dolça, de fruita de secà, els cereals o l'horta proporcionen un paisatge amb suficients característiques naturals i ecològiques per considerar-lo important a l'hora de connectar espais com les muntanyes d'interior i el riu, o les muntanyes d'interior amb les del litoral.

Pel fet de ser un espai que limita amb els dos rius, el de la Sénia al sud i l'Ebre al nord-est, els valors històrics més representatius són les torres de defensa de les èpoques andalusina i feudal. El paisatge de les planes finalitza allí on comencen les terrasses fluvials, per tant, tot i tenir un relleu pla, la cota és lleugerament superior a la del riu. Aquest fet va afavorir l'aparició de diverses torres de vigia del riu, com la torre de la Campana a Aldover, les torres d'en Corder i de Prior a Jesús, la torre de Riba-roja o la de Vila Seca, entre d'altres. Una de les torres més destacables i en més bon estat de conservació és la que dona nom a la zona de la plana ubicada més al sud: la torre de la Galera. Aquesta s'ubica a l'interior del nucli amb el mateix nom i ja fou citada al segle XII, tot i que el poblament va ser posterior.

El monoconreu d'oliveres, esquitxat per alguns garrofers, destaca pels seus valors estètics i productius.

OBSERVATORI DEL PAISATGE

Entre els elements històrics del paisatge també hi destaquen els naturals, com les oliveres singulars i monumentals. Són elements puntuals que s'ubiquen, principalment, a tocar de les falades del massís del Port i de la serra de Godall. Se'n poden trobar conjunts, com a la finca de l'Arion pròxima a la serra de Godall, on hi ha una superfície considerable i ben conservada de més de dues-centes oliveres, la majoria centenàries. Tot aquest paisatge històric d'oliveres va acompanyat d'una estructura territorial on els elements construïts amb pedra seca tenen un paper primordial.

La geologia de les planes va obligar a extreure la pedra superficial si es volien aprofitar agrícolament aquells terrenys, una pedra que es va dipositar en forma de marges de conreus. En altres zones, els murs de pedra seca fan de partició entre dues propietats. També s'hi troben gran quantitat de refugis construïts amb aquesta tècnica, que augmenten en nombre a mesura que ens allunyem dels pobles.

Aquest paisatge rural també està format per masos i casetes, molts dels quals estan acompanyats per altres construccions com forns, pous i sínies, de mides petites, o altres construccions més grans com els corrals, rafals o cotxeres. Aquests masos acostumen a tenir a prop algun arbre de mida gran que, amb la seva ombra, permet refugiar-se de la calor de l'estiu. En aquest medi rural caracteritzat per la poca existència d'aigua su-

perficial, els receptacles d'aigua com les basses també són elements històrics del paisatge actual.

Els jaciments arqueològics de la necròpolis de Mianes i del pla de les Sitges, ubicats en zones estratègiques prop del riu, remarquen el valors històrics que conserva aquesta part de la plana que limita amb les terrasses del riu Ebre. La història d'aquests espais queda reforçada per la presència de la Via Augusta, que travessa la plana, de sud a nord, des de Sant Joan del Pas, passant pel mig de la Galera, fins a arribar a Tortosa, on creua el riu Ebre.

El fet que la plana sigui un espai associat a l'agricultura fa que gran part de la gent del territori només la identifiqui com a espai de treball. Tot i això, els valors identitaris i simbòlics de la plana existeixen i comencen a ser reconeguts per la gent d'arreu del territori. Així, hi ha els oliverars, com a conjunt d'elements naturals identificadors del paisatge de la plana, juntament amb les construccions de pedra seca.

El caràcter majoritàriament agrícola del paisatge de la plana tampoc no exclou la presència de nombrosos espais amb valor social. Tal com mostra el mapa de valors socials, els itineraris excursionistes i de bicicleta de muntanya hi són molt presents. Es distribueixen per tot el territori i es troben afavorits per una orografia molt plana, que els fa ideals per practicar activitats en família. La plana també és visitada per molta gent

que va de camí cap al Parc Natural dels Ports, a tocar d'aquesta unitat. Molts dels visitants passen pels nuclis urbans de la Sénia i Roquetes, on hi ha punts d'informació del parc natural.

El paisatge de la plana del Baix Ebre-Montsià és un paisatge modelat pels agricultors en gran part de la seva superfície. Aquest fet demostra l'elevat nombre de valors productius associats al paisatge. Allí on no hi ha olivera hi ha el conreu del cítric. Una de les sortides que tenen els productes d'aquesta unitat és vendre'ls com a productes amb denominació d'origen. Els conreus d'olivera corresponen a la Denominació d'Origen Protegida Oli del Baix Ebre-Montsià, i els conreus de cítrics, principalment situats al sud del pla de la Galera, corresponen a la Indicació Geogràfica Protegida Clementines de les Terres de l'Ebre.

Amb relació als valors estètics, cal destacar les construccions de pedra seca, entre les quals predominen els marges, però també es poden trobar barraques, casetes o pous.

Tots els conreus de les planes acaben generant un paisatge rural molt valorat estèticament. Els mosaics de cítrics amb olivera pròxims al riu de la Sénia i els de fruita seca al pla que queda a la dreta del barranc de Sant Antoni, prop del riu Ebre, són dos exemples de la diversitat agrícola que hi ha en aquestes planes tan extenses.

Com a elements més puntuals es poden esmentar les fileres d'arbres (bàsicament xiprers) que hi ha entre Santa Bàrbara i Vinallop. Aquests elements verticals proporcionen un canvi en la perspectiva del paisatge. Puntualment, en aquest espai també hi ha els conreus d'horta, repartits en petites superfícies, prop dels barrancs o del riu de la Sénia, que contrasten en aquest paisatge ple d'oliverars i arbres de citricultura. •

La sèrie Paisatges de Catalunya es fa amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge i del Departament de Territori i Sostenibilitat

<http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs.php>

